

revoluciju (s naslovom Rafinerija u narodnooslobodilačkoj borbi od 1941. do 1945. godine), te razdoblje od 1945. do 1977. godine, vrijeme obnove i razvoja samoupravljačke prakse (s naslovom Rafinerija u razdoblju obnove i stvaranja samoupravnih socijalističkih odnosa od 1945. do 1977. godine). Žgaljić se u tome svemu služio i dostupnom literaturom, koju i navodi na kraju knjige. Poslužili su mu i foto-materijali o raznim zbivanjima iz povijesti radničkog pokreta rafinerije i Rijeke (složeni su u posebnu cjelinu zajedno s faksimilima nekih dokumenata).

U ovom pregledu razvoja povijesti radničkog pokreta u Riječkoj rafineriji, Žgaljić se obilato služio citiranjem novinskih članaka i arhivskih materijala, pa je to ujedno i svojevrsni zbornik građe za tu problematiku, zanimljivu ne samo radnicima rafinerije da se upoznaju s prošlošću svoga radnog kolektiva nego i drugim čitaocima. Takvo prezentiranje ima, dakako, i opravdanja zbog malo poznate građe, ali se ipak ponešto gubi i na čitljivosti teksta i na njegovoj cjelovitosti. No, i usprkos tome, ta se knjiga (a lijepo je grafički opremljena) ubraja u naše malobrojne prikaze razvoja radničkog pokreta u jednoj tvornici, u jednom poduzeću, što znači da je dobro došla svim zainteresiranim čitaocima, a dakako i istraživačima povijesti radničkog pokreta, koji je moraju uzeti u obzir, pri razradi problema toga pokreta ne samo u Rijeci nego i šire u Hrvatskoj, pa i Jugoslaviji.

Bosiljka Janjatović

ANTUN GIRON i MIHAEL SOBOLEVSKI, Goranke, Istranke, Primorke u NOB. Izbor iz glasila AFŽ. Muzej narodne revolucije, Rijeka 1978.

U uvodu knjige B. Končar ističe: »Ovo izdanje predstavlja građu za sintezu povijesti o učešću žena Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre u narodno-oslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji. Izdavač, Muzej narodne revolucije u Rijeci, u svom fondusu čuva velik dio štampe Antifašističke fronte žena Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre. Tako općedruštvenim, ali muzejskim sredstvima ili predmetima možemo približiti suvremenom čitaocu tek dio onog što su žene u toku slavne narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije radile i stvarale za cjelovit preobražaj društva i oslobođenje čovjeka.«

Naime, NOR i socijalistička revolucija zapadne Hrvatske, a u okviru NOP-a ostalih dijelova Hrvatske i jugoslavenskih zemalja, nastali su i razvijali se na specifičan način. I ženski dio toga pokreta — od 1942. god. Antifašistička fronta žena — morao se najprije prilagoditi uvjetima koje je nametao oružjem nadmoćniji strani i domaći neprijatelj, prisilivši uskoro toga neprijatelja da se ravna prema zahtjevima narodnooslobodilačkog pokreta. Tomu cilju služe i ženska glasila Istre, Primorja i Gorskog kotara — »Drugarica«, »Rodoljupka«, »Goranka«, »Primorka«, »Istranka«, »La donna Istriana«. Jer, ne treba smetnuti s uma da su Istra, većina Kvarnerskih otoka i zapadni dio današnje Rijeke sve do 1941. god. pripadali jednoj od svjetskih velesila — fašističkoj Kraljevini Italiji, da se

ta Savojska Imperija 1941. godine proširila i preko Rječine, da je Pavelićeva »Nezavisna Država Hrvatska« i na primorsko-goranskom području »usklađivala« svoje »interese« kako je to odgovaralo fašistima i nacistima koji su je i stvorili. Zbog toga je, uz ostalo, KPH vrlo rano u NOB-u inzistirala i na posebnom organizacijskom okupljanju žena, u okviru NOP-a, pa je tako, npr. u srpnju 1941. god. osnovan aktiv žena Delnica, a u kolovozu iste godine održan je sastanak naprednih žena Kastavštine blizu Marčelja. U listopadu je inicirano osnivanje aktiva u Sušaku, naredne godine osnivaju se ženske organizacije NOP-a i u Istri. U lipnju 1942. god. Kotarski odbor AFŽ Ogulin pokreće »Drugaricu« — prvi list žena NOP-a Gorskog kotara, Prva okružna konferencija AFŽ-a u Hrvatskom primorju održana je 28. svibnja 1944. godine; u prvoj polovici te godine gotovo sva sela Istre imala su odbore AFŽ-a, a 23–24. srpnja u Rasporu na Krasu održana je Prva oblasna konferencija, u čijem je radu sudjelovalo čak oko 1500 žena Istre, zajedno s predstavnicama Hrvatskog primorja, Slovenskog primorja, Trsta i Glavnog odbora AFŽ-a za Hrvatsku.

Čitav taj razvoj prate Antun Giron i Mihael Sobolevski u uvodnim člancima — »Nastanak i djelatnost AFŽ-a u Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i Istri« (str. 41–16) i »Štampa Antifašističke fronte žena u Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i Istri« (str. 17–20). U drugom dijelu knjige donijet je izbor iz listova AFŽ-a koji su izlazili u toku NOR-a i socijalističke revolucije u zapadnoj Hrvatskoj. Naime, prvi je list, »Drugarica«, izlazio od lipnja do kolovoza 1942, dakle taj je drežnički list drugi u Hrvatskoj, iza »Žene u borbi«, čiji je izdavač Antifašistički odbor žena za Liku — ističu autori. U ljetu 1943. godine izašla je također u Gorskom kotaru »Rodoljupka«, u dva navrata. Prije oslobođenja bit će objavljen i jedan broj »Goranke«. Inicijativni odbor AFŽ u Hrvatskom primorju počeo je objavljivati »Primorke« potkraj 1942. godine; to se izdanje održalo sve do 1945. godine. U ljetu 1944. god. objavljene su »Istranka« i »La donna Istriana«. Svi ti listovi, bez sumnje, znatno su utjecali na razvoj svijesti žena u zapadnoj Hrvatskoj, na njihovu odlučnost da još snažnije podrže NOP, ali i da utječu na opći razvoj društvenih odnosa u tom kraju, gdje je žena-radnica oduvijek bilo izuzetno mnogo (već, npr., 1864. godine radilo je samo u jednoj riječkoj tvornici, u tvornici duhana, oko 2400 radnika, od toga najviše radnica). Antun Giron i Mihael Sobolevski izabrali su takve članke koji će najuspješnije dati što bolju sliku napora žena da pridonese pobjedi NOR-a i socijalističke revolucije. Autori se nadaju da će ta knjiga građe »poslužiti i kao neiscrпно vrelo mladim pokoljenjima i u spoznajnom procesu i u procesu svakodnevnog rada i djelovanja«, da će postati »izvorište aktivnog pristupa njegovanju i razvijanju revolucionarnih tradicija«, ali i da se »vrijedna baština iz našega revolucionarnog pokreta spasi od zaborava«. S tim u vezi autori pozivaju čitatelje, a naročito sudionike narodnooslobodilačkog pokreta, da »svojim primjedbama, sugestijama i sjećanjima na ljude i događaje vezane za pokretanje i izdavanje štampe AFŽ-a u Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i Istri obogate naše saznanje o tome tisku, što će omogućiti dalja istraživanja ove problematike«.

U knjizi (ukupno str. 151) objavljeni su pojedini članci iz »Drugarice«, br. 1, 2 i 3–4, lipanj i srpanj–kolovoz 1942, iz »Rodoljupke«, br. 1 i 2, srpanj i kolovoz–rujan 1943, iz »Goranke«, travanj 1945, iz »Primorke«, br. 1–12, prosinac 1942, siječanj, veljača, ožujak, travanj–svibanj (dvobroj 5–6, jedini), lipanj, srpanj, kolovoz, 22. listopada, 5. studeni, još jedan iz studenog 1943, godine, te dva primjerka bez broja — svibanj 1944. i siječanj 1945. godine. Zatim su objavljeni članci iz »Istranke«, br. 1, srpanj 1944, i iz br. 1 »La donna Istriana«, srpanj

1944. Uz novinske članke dane su i bilješke, priložen je popis izvora i literature, popis članica Okružnog odbora AFŽ-a za Hrvatsko primorje i Okružnog odbora AFŽ za Gorski kotar, koje su izabrane na prvim okružnim konferencijama, te članica Oblasnog odbora AFŽ-a Istre, koje su također izabrane na Prvoj oblasnoj konferenciji. Objavljeni su i sažeci knjige na hrvatskom i na talijanskom jeziku. Publiciranje članaka iz pojedinog lista popraćeno je i slikom naslovne stranice novina.

Knjiga Antuna Girona i Mihaela Sobolevskog o Gorankama, Istrankama i Primorkama u narodnooslobodilačkoj borbi lijep je dar ženama zapadne Hrvatske uoči Međunarodnog dana žena 1978. godine.

Muzej narodne revolucije u Rijeci, kao izdavač, pravodobno je osjetio potrebu da upravo time pridonese kulturnoj afirmaciji toga Dana žena i na području povijesti, točnije rečeno — narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije. (Trebalo bi reći da ovo nije nov izdavački pothvat te riječke institucije — Muzej je dosad objavio više edicija iz povijesti radničkog i narodnooslobodilačkog pokreta s područja na kojem djeluje.) Međutim, uvodni tekst zapravo je jedan od naših prvih poslijeratnih ozbiljnijih pokušaja da dodemo do pisane povijesti AFŽ-a, odnosno žena koje su sudjelovale u NOP-u. Tekst je napisan stručno, pa čak i sa znanstvenim pretenzijama. Autori su ukratko ukazali na položaj žene u staroj Jugoslaviji, na osnivanje organizacije AFŽ općenito, na razvoj i aktivnost AFŽ-a u Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i Istri. Autori su se pri tome koristili podacima iz literature i iz štampe, ali i iz povijesne građe — i one iz periodike i one arhivske, pa su uspjeli dati gotovo zaokruženu sliku odabrane teme. Dakako, autori nisu imali zadatak da daju znanstveni tekst, međutim, pohvalno je što su se potrudili i uspjeli dati prvi pregled takve vrste o zapadnoj Hrvatskoj u NOB-u. Izbor objavljene novinske građe, s uvodom u nju, omogućit će odsad i lakše istraživanje i proučavanje povijesti AFŽ-a, odnosno sudjelovanja žena Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji općenito.

Petar Strčić

M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ — Z. ČEPE, INA-Rafinerija nafte Sisak 1927—1977, Sisak 1977, 281 str.

U povodu 50-godišnjice rada, INA-Rafinerija nafte Sisak i Muzej Sisak, uključujući se radno u proslavu 40-godišnjice KPH i dolaska Josipa Broza Tita na čelo KPJ, te njegova 85-og rođendana, objavili su potkraj 1977. godine knjigu Mire Kolar-Dimitrijević i Zlatka Čepe s naslovom INA-Rafinerija nafte Sisak 1927—1977, u kojoj je prikazan ekonomski razvoj sisačke rafinerije u sklopu društveno-ekonomskih prilika u samom Sisaku, ali i u Hrvatskoj, pa i u Jugoslaviji. Uz to je posebna pažnja posvećena razvoju radničkog pokreta u tom